

MREŽA SESTAVIN SODNIŠKEGA POKLICA*

Damijan Florjančič,

univerzitetni diplomirani pravnik, magister pravnih znanosti, vrhovni sodnik svetnik, predsednik Vrhovnega sodišča Republike Slovenije

1. UVOD

Ob Dnevu Pravne fakultete v Ljubljani dne 14. aprila 2017, institucije, ki si jo predstavljamo predvsem kot skupnost študentov in profesorjev prava, torej tistih, ki pravo spoznavajo, in tistih, ki pravo učijo, sem sam, kot večdesetletni sodnik, kot »uporabnik, izvajalec prava«, razmišljal o sodniku kot odločilnem in odločujočem nosilcu sodne oblasti s premiso, da v pravosodju pride do najbolj izrazitega zlitja teorije prava – opredmetene v normativnih okvirih, z življenjskimi primeri, o katerih sodniki dnevno odločamo in ki pogosto, pravzaprav vse pogosteje, tako ali drugače odmevajo v javnosti. V tem okviru sem spregovoril o nekaterih vprašanjih, ki so v tesni zvezi z opravljanjem sodniške funkcije in o katerih so in bodo verjetno vedno različna stališča.

2. USPOSABLJANJE ZA SODNIŠKI POKLIC

Pred kakimi 20. leti, ko sem prebiral knjigo dr. Marijana Pavčnika Argumentacija v pravu,¹ me je še posebej pritegnila njegova utemeljitev pravne odločitve kot vrednostne sinteze. Ta naj bi bila prepoznavna iz same obrazložitve odločbe, vendar hkrati tudi posledica tistih vrednotenj, ki so ostala v obrazložitvi »nevidna«, vendar so vplivala na tako odločitev, iz vrednostnega ocenjevanja zakona kot normativne podlage sprejete odločitve in drugih vrednostnih podstat. Zame pa je bil pri tem neizbrisno bistven avtorjev zaključek, ko je sodni-

* Prispevek je za objavo delno prirejen uvodni nagovor, ki ga je imel avtor na proslavi ob Dnevu Pravne fakultete v Ljubljani 14. aprila 2017.

¹ Marijan Pavčnik: Argumentacija v pravu. Cankarjeva založba, Ljubljana 1998, str. 40.

kovo vrednostno sintezo pri odločanju, po mojem razumevanju, pripeljal do njene skrajne meje, ko naj bi si sodnik sam postavil vrednostno vprašanje, ali je pri (konkretnem) sodnem odločanju prišel do točke, ko je njegova moralna dolžnost opustiti poklic, ki ga opravlja!?

Takrat sem se namreč tudi sam ozrl na svoje preteklo delo in si poskusil intimno odgovoriti na to vprašanje. Ali sem torej sam bil kdaj v položaju, ko bi ob sprejeti sodni odločitvi moral (vsaj) premisliti o odstopu? In tega samospraševanja tudi pozneje nisem opustil. Glede na pravosodno funkcijo, ki jo danes opravljam, je povsem očitno, kakšen je bil moj odgovor na to samospraševanje. Prepričan sem, da bi moralo tako samospraševanje postati sestavni del odgovornega opravljanja sodniške funkcije. Morda se tega premalo zavedamo, morda se ta vidik etične vsebine sodniškega poklica v izobraževalnih procesih premalo poudarja. Postati bi namreč moral že sestavni del osebne odločitve za sodniški poklic kot vnaprejšnji premislek o tem, ali so osebna stališča vrednostno skladna s pričakovanji in samim bistvom sodniškega poklica.

S tem se že dotikam področja izobraževanja in usposabljanja za sodniški poklic, pri čemer namenoma razlikujem med izobraževanjem in usposabljanjem za (pravo)sodne poklice. Če je za izobraževanje značilno (predvsem) prenašanje in osvajanje znanj in vedenj o različnih pravnih področjih – kar je eminentna naloga pravnih fakultet –končanje te stopnje še ne pomeni pridobitve sposobnosti opravljati pravosodni poklic. Pomembnejša se mi zdi nadaljnja stopnja oblikovanja (pravo)sodnega profila, v pomenu nadgradnje fakultetnega izobraževalnega procesa, ki šele naredi pravnika sposobnega in usposobljenega opravljati (pravo)sodni poklic. Ta proces mora ali bi vsaj moral zajeti vsa tista raznovrstna področja, ki jih posamezen (pravo)sodni profil zahteva za njegovo uspešno opravljanje. V ta okvir spada tudi pridobitev sposobnosti omenjenega samopreverjanja odločitve za opravljanje (pravo)sodnega poklica.

Ta vidik usposabljanja pri nas spada v okvir priprav na pravniški državni izpit. Vendar menim, da je njegova pomanjkljivost ta, da se ne izvaja ciljno, z namenom usposobiti konkretnega pravnika za sodniški ali kateri drug pravosodni poklic. Usposabljanje je generalizirano, marsikdaj odvisno od sreče, da pripravnika pot zanese prav na tisto področje, na katerem bo pozneje tudi dejansko nadaljeval svojo poklicno (pravo)sodno pot in ki mu osebno morda najbolj ustreza. Tipični pravosodni poklici – sodnik, državni tožilec, odvetnik, notar – pa imajo specifičnosti, izražene zlasti v povsem različnih procesnih vlogah, odnosu do strank, odnosu do institucije, ki jo predstavljajo, v odnosu do javnosti ali celo v njihovih medsebojnih odnosih.

Zato bi si bilo vredno prizadevati, da se veljavni sistem usposabljanja za pravosodne poklice spremeni, na način načrtnega, posameznemu poklicu prilagoje-

nega usposabljanja, še zlasti za sodniški poklic, ki ima v procesu pravosodnega odločanja odločilno vlogo. V ta proces usposabljanja bi se morale vključiti tudi vsebine, ki bi kandidatu za posamezen pravosodni poklic nudile potrebno oporo pri osebni odločitvi, ali je njegova izbira prava.

3. SPOROČILNOST SODNE ODLOČITVE

Sodno odločanje nosi v sebi sporočilnost ne vedno le za stranke konkretnega sodnega postopka, temveč pogosto tudi za širši avditorij. Vsebina obrazložitve sodne odločbe je lahko odvisna tudi od sodnikove ocene o tem njenem širšem dosegu in pomenu. Ob tem je mogoče ugotoviti, da so danes sodne odločitve vse pogostejše predmet kritične presoje, tako strokovne kot tudi siceršnje javnosti. Znajdejo se v primežu javnega ocenjevanja, marsikdaj še nepravnomočne in zato niti še ne podvržene instančnemu preverjanju. Tako ocenjevanje sodnih odločb je včasih opremljeno s komentarji, ki v njih ne iščejo, ne prepoznajo ali prezrejo pravno argumentacijo in se jih etiketira z lastnostmi, ki jih nimajo, jih ne smejo imeti in če bi jih v posameznem primeru imeli, bi jih moralo instančno preverjanje odstraniti.

V takih primerih je sodstvo tudi v odnosu do javnosti (še vedno) zamejeno na pravne razloge ob morebitnih dodatnih pojasnjevanjih sodne odločitve in ji iz tega okvira niti ni mogoče, ni treba in tudi ni dovoljeno izstopiti. Posamezen sodnik pa se v takih primerih zaradi javno komentirane sprejete odločitve znajde na preizkušnji, ali zmore vzdržati take pritiske in tudi sam ostati zamejen v navedeni okvir pravnega(!) in ne drugačnega vrednotenja pri pojasnjevanju odločitve, tudi ko in če v javnosti komentira tako odločitev. Ta zahteva po tako razumljeni zamejenosti je lahko prepoznana kot vsebinska kvaliteta sodnega odločanja, ki tudi pripomore k vzpostavljanju in ohranjanju videza nepristranskosti in predanosti sodniškemu poklicu. V tem pogledu gre prav tako za eno od sposobnosti sodnika oziroma sodnice, da zmore razumeti pomen tako predpisane dolžnosti, ki je še posebej opredeljena v 81. členu Zakona o sodniški službi (ZSS) kot prepoved vnaprejšnjega izražanja v sodni zadevi, o kateri še ni pravnomočno odločeno oziroma v kateri je vloženo izredno pravno sredstvo.

Lahko se vprašamo, kako naj taka pričakovanja oziroma že zahteve postanejo samoumevne sestavine sodnikove osebnosti? Je dovolj, če je to zapisano v ZSS ali v Kodeksu sodniške etike? Menim, da gre tudi v tem pogledu za vsebine, ki kličejo po njihovi vključitvi v proces ciljnega usposabljanja za sodniški poklic.

4. (SAMO)KRITIČNOST DO SPREJETIH SODNIH ODLOČITEV

Za zaključek tega razmišljanja se ustavim še pri tistih sodnih odločitvah, ki so zmotne, nepravilne, nezakonite. Spoznanja o tem praviloma izvirajo iz odločitev višjih instanc sodnega odločanja, odločitev Ustavnega sodišča ali Evropskega sodišča za človekove pravice. Do takih sodnih odločitev prihaja iz različnih razlogov, na primer:

1. kot posledica novih življenjskih situacij, sprememb zakonodaje, novih – spremenjenih pravnih stališč in podobnih razlogov;
2. zaradi nevestnega izvajanja sodne oblasti (primeri nerazglašanih oporok v zapuščinskih postopkih) ali celo zaradi zlorabe sodniške službe (na primer zaradi storitve kaznivega dejanja pri izvrševanju sodne funkcije);
3. zaradi zlorab sodnega sistema na primer za obračunavanje s političnimi ali zgolj režimskimi nasprotniki (primeri številnih političnih procesov po drugi svetovni vojni).

Kako naj bi se konkreten sodnik ali sodstvo kot celota odzvalo v takih primerih? Bi bilo primerno, sprejemljivo pričakovati opravičevanja za vsak primer ali skupino primerov, v katerih so take nepravilnosti, nezakovitosti nastale? To marsikdaj pričakujejo stranke oziroma osebe, ki jih take sodne odločitve tako ali drugače prizadevajo, včasih to pričakujejo različne institucije, kot na primer Varuh človekovih pravic ali druge.

Če izhajamo iz bistvene značilnosti sodnikovega odločanja, ki je v njegovi neodvisnosti (tako interni kot tudi eksterni), in je odločitev sprejeta v skladu s sodnikovim razumevanjem normativnega okvira, ki ga pri tem uporabi, menim, da ni mogoče, niti sprejemljivo pričakovati ali celo zahtevati od sodnika opravičilo zaradi take odločitve, ne glede na to, kakšno usodo doživi taka odločitev v nadaljnjem sodnem postopku. Tako bi se namreč spodjedalo sodniku dano pravico in dolžnost, da odloča samostojno, brez vsakršnih napotil, po najboljši vednosti in znanju ter po svoji vesti.

Za napačne odločitve, ki so posledica nevestnega izvajanja sodne oblasti, pa najsi gre za odločitve posameznega sodnika ali so posledica neustreznega izvajanja zadev sodne uprave, pa je na mestu opravičilo (sodnika ali predstavnika sodstva, na primer konkretnega sodišča), ki bi hkrati vsebovalo zavezo, da se podobna ravnanja ali opustitve ne bodo ponovile. Najbolj svež primer, z razsežnostmi skoraj na vseslovenski ravni, so bile že omenjene nerazglašene oporoke zapustnikov, ki zato niso bile upoštevane v zapuščinskih postopkih.

Zlorabe sodnega sistema v politične namene, kot so se na primer odražale v nekaterih, preštevilnih sodnih procesih po drugi svetovni vojni, so bile (vsaj upam, da večinoma) sanirane v obnovljenih kazenskih, upravnih in drugih sodnih postopkih. Tako Vrhovno kot tudi nižja sodišča so, tudi na podlagi ustreznih zakonskih sprememb, spremenila take sodne odločitve, da je bilo mogoče na teh podlagah (kar najbolj) popraviti storjene krivice prizadetim osebam, njihovim potomcem ali pravnim naslednikom. Te, ponovne sodne odločbe v teh zadevah, že same po sebi pomenijo opravičilo, ki je izraženo ne le s spremenjenimi odločitvami in z razlogi v obrazložitvah teh sodnih odločb, temveč tudi z restitucijo v naravi, plačilom odškodnine in podobnimi odmenami. Bolj izrecnega opravičila skoraj ni mogoče izraziti in upam, da so ga in ga vsi prizadeti tako tudi prepoznajo ter dojemajo.

5. SKLEP

Povzeti nekateri vidiki in značilnosti sodniške službe opozarjajo na dodatne razsežnosti opravljanja sodniškega poklica, saj sega njegova vsebina oziroma zahtevnost onkraj temeljnega poslanstva – odločanja o konkretnih življenjskih primerih in pri tem njihovega umeščanja v normativni okvir. Te, na prvi pogled ne tako jasno prepoznavne značilnosti sodniškega poklica, še posebej utemeljujejo nujnost posebnega, ciljnega usposabljanja za njegovo opravljanje; kar iz podobnih razlogov velja tudi za ostale pravosodne poklice. Odločilno pri tem je, da se teh zahtev, pričakovanj in nujnih vsebin sodniškega poklica zavedo še posebej mladi pravniki, ko se ob končanju izobraževalnega procesa na pravni fakulteti odločajo za nadaljnjo poklicno pot.